

EEN KNIPOOG VAN DE ACCOUNTANT EN DE GEBRUIKER EEN LEGE DOP

door H. Mennes

Inleiding

In het maandblad van de orde Nederlands Instituut van Registeraccountants, de Accountant van mei 1974, komt een beknopt verslag voor van een zaak die voor de Raad van Tucht speelde.

Wellicht mag worden aangenomen dat deze zich niet had voorgedaan indien de van mening verschillende registeraccountants reeds onder de vigeur van de huidige gedrags- en beroepsregels (GBR) hadden gewerkt. Anders dan de voorheen geldende R.B.R. kennen de GBR ostentatief de oordeelonthouding die in de limitatieve opsomming van art. 12 lid 2 is opgenomen. Ik citeer: „Uit de verklaring blijkt de strekking ondubbelzinnig; deze kan slechts zijn:

- goedkeurend, al dan niet onder voorbehoud; hetzij
- afkeurend; hetzij
- oordeelonthouding.”

De elkaar betwistende accountants zagen zich gevangen in de keus: óf goedkeuren, óf afkeuren. Bij lezing van het verslag voorvoelt de lezer de uitspraak van de Raad van Tucht. De registeraccountant die een afkeurende verklaring wilde geven was door een in hiërarchie hoger geplaatste beroepsgeenoot gevraagd zijn afkeurend oordeel beter en zakelijker te motiveren, zo valt te lezen onder 3 ad I (t.a.p. pag. 397, rechterkolom) en even verder onder IV.4 (t.a.p. pag. 398, linkerkolom) staat dat deze het niet aannemelijk had gemaakt dat geen goedkeurende verklaring kon worden verstrekt en er in ieder geval een afkeurende verklaring moest komen. Dan wordt voorts ge- waagd van „geen verband” en komt nogmaals het „niet aannemelijk ge- maakt” aan de orde. Deze duidingen van het hoog college op een tekort aan de fundering van het betoog doet de lezer het slot bevroeden: „Verklaart het bezwaar ongegrond”. Nu zal ik in het onderstaande bepaald niet in het proces treden en evenmin gevoel ik enige behoefte de uitspraak te becritise- ren. Daartoe zou ik allereerst over meer materiaal moeten beschikken dan de essentie die „de Accountant” mij, te doen gebruikelijk, verschaft.

Voorts zou ik mij moeten aanmatigen over de kwaliteiten te beschikken die degenen geacht worden te hebben die in zulk een belangrijk orgaan van onze beroepsorganisatie zijn benoemd. Duidelijk wil ik daarom stellen dat ik aan de uitspraak niet torn. De reden dat ik, naar aanleiding van hetgeen t.a.p. op de pagina's 396 t/m 398 te lezen staat, de pen voer is een geheel andere.

In het gegeven verslag komen twee passages met betrekking tot de werking en de strekking van een goedkeurende verklaring voor, die nadere aandacht vereisen. Uit de uitspraak van de Raad van Tucht en de overwegingen waarop deze steunt leid ik niet af dat dit college zich impliciet achter beide passages stelt. Van een expliciete stellingname blijkt evenmin. Ik moge u de stenen des aanstoots etaleren en vermeld hierbij dat een en ander zich afspeelt bij een accountantsdienst.

- 1 de leiding huldigt de mening dat jaarrekeningen van een bepaald soort instellingen in het kader van wettelijk voorgeschreven accountantscontrole volgens de geijkte procedures voor het goedkeuren en afkeuren der jaarrekeningen in het algemeen niet kunnen worden goedgekeurd, maar zij wil hieraan niet de consequentie verbinden de goedkeuring te weigeren. Goedkeuren onder voorbehoud zou zelden toepasbaar zijn en het is niet duidelijk wat de opdrachtgever met een afkeuring moet beginnen (t.a.p. pag. 397 links).
- 2 in een samenvatting van de resultaten der controle schuilt een goedkeurende verklaring en daarin zijn de bewoordingen te lezen: „De strekking van de akkoordbevinding is daarom een beperkte met name waar het om bedrijfseconomische en administratief-organisatorische beoordeling gaat” (t.a.p. pag. 398 rechts).

Ik zou mij verbazen wanneer uit de ogen van de registeraccountants onder mijn lezers thans geen vragende blik zou zijn af te lezen. Hun verwondering nu, was en is de mijne en omdat aan niets dan verwondering onze kennis te danken is, wijd ik enige gedachten aan hetgeen hierboven onder 1 en 2 te lezen valt. Knipoogt bij punt 1 een accountant niet naar de gebruiker en verblijdt de laatste zich bij punt 2 niet met een lege dop?

De knipoog

Uit de dagen van Aristoteles stamt een belangrijk grondpatroon dat nog heden ten dage in het wetenschappelijk denken in oneindige herhaling is terug te vinden. Denkend vanuit gestelde gegevens werd een verband gelegd om vervolgens tot een gevolgtrekking te geraken. Praeposities, deductie en conclusie. In tijden die aanzienlijk minder ver achter ons liggen, bracht het menselijk denken een welhaast adembenemende ontwikkeling te weeg door in plaats van de veronderstellingen de zintuigelijke waarneming te stellen.

Deze waarnemingen verbeterden naarmate deze niet alleen een zintuigelijke doch ook een werktuigelijke dimensie (denk bijv. aan optisch instrumentarium) verkregen. Eveneens trainde de menselijke geest zich in het zuiver deduceren en vormde zich het vermogen ook uit meer complexe situaties tot betrouwbare gevolgtrekkingen te geraken. Het waren niet alleen de zintuigen die werktuigen tot hun dienst kregen, ook het proces van combineren en deduceren kreeg een werktuigelijke verbetering en versnelling en wel laatstelijk in de vorm van de ons allen wel een beetje vertrouwde computer. Het grondpatroon bleef.

Waarnemen - verband leggen - gevolgtrekking maken. Juiste waarnemingen (evenals juiste veronderstellingen) leiden onder inachtneming van de beginnelen van een logica tot een juiste uitkomst. Die juiste uitkomst vormt een nieuwe waarheid, een nieuw inzicht dat door redenering voortspruit uit eerder verworven kennis. Een volgende, veel verwaarloosde stap is het die uitkomst weer te toetsen aan het bestaande inzicht in die werkelijkheid der dingen waarin die uitkomst van de redenering geplaatst dient te worden, de evaluatie langs de weg der deductie. In het specifieke geval van de accountant is de verklaring de uitkomst van zijn redeneren op grond van gedane waarnemingen.

Heel duidelijk voegt die verklaring een nieuwe waarheid toe aan een reeds bestaande (jaarrekening). Die verklaring is een conclusie, een gevolgtrekking. Het proces waarlangs die verklaring is verkregen komt overeen met het gekende klassieke grondpatroon van het wetenschappelijk denken: waarneming - combinatie en deductie - conclusie. In het algemeen geval, zo stelde ik zojuist, is deze reeks onvolledig. Er moet nog iets volgen, dat is de toetsing, de inductie. Nu is dit de accountant slechts gegeven door de werking van de tijd.

Als een goedkeuring steunt op één of meer ondeugdelijke pijlers, kan een ontwikkeling in de tijd dit schrill aan het licht brengen. Men denke aan cases uit de Amerikaanse praktijk. Als zelfstandige actie, als sluitstuk na het opstellen van de conclusie van uitkomst van het onderzoek, is aan de accountant de mogelijkheid van inductie niet gegeven. Toch is het wellicht dit beseffen dat er na de conclusie nog iets moet volgen dat een accountant op een minder gelukkige ingeving kan brengen. De ingeving dat de gebruiker met die conclusie iets plezierigs moet kunnen doen. U herinnert zich waarmee passage 1 knipogend sluit: „en het is niet duidelijk wat de opdrachtgever met een afkeuring moet beginnen”.

Wat is dit anders dan de waarde van de zuivere conclusie als vrucht van eigen actie en verstand, miskennen? Er zijn veel meer functionarissen in het maatschappelijk leven die gelijk de registeraccountant de taak hebben een object goed of af te keuren. Stel, gemotoriseerde lezer, u brengt een wat dubieus voertuig naar een te goeder trouw bekend staand technostation. Na waarneming en logisch redeneren volgt de uitspraak van de gezag inboezemende autotechnicus: afgekeurd. Uw teleurstelling is onmeetbaar maar hoe zou het met het knippen van uw ogen zijn als uw technisch toeverlaat voordat hij u confronteerde met zijn conclusie u toevoegde: „het is mij bekend dat u op het punt staat een grote reis te maken, aan een afgekeurde wagen heeft u niets, dus ik keur hem goed”. Knipoogt u naar een keurmeester voor waren die door hem aangetroffen en bedorven bitterballen-in-status-nascendi goedkeurt op grond van het feit dat de betreffende bakker anders niets dan frites te bieden zou hebben? Zo zou ik door kunnen gaan. Ik meen evenwel zowel tegen de achtergrond van een algemeen wetenschappelijk denkpatroon als aan de hand van enige analogie aangetoond te hebben dat de registeraccountant niet knipoogt maar beide ogen sluit als hij zijn eigen conclusie verminkt op grond van een overweging die niet de zijne kan en mag zijn.

De knipoog is onnodig

In dit verband is er nog een facet aan het goedkeuren of afkeuren van jaarrekeningen te onderkennen. Werkzaam in de sfeer van de overheid kan ik mij heel goed verplaatsen in de tortuur van de keuze waarvoor de redetwistende registeraccountants in dit geval stonden.

Hun strijd is mij als tweestrijd niet vreemd. Een verlichtende factor is daarbij evenwel dat goedkeuren een woord is van homonieme aard. De goedkeuring door een registeraccountant, zo is hierboven betoogd, is een gevolgtrekking, een conclusie, een uitkomst van een proces van waarnemen en

denken. Voor ieder bestuur is het uiteraard gemakkelijker een rekening vast te stellen, goed te keuren als de accountant een goedkeurend attest heeft afgegeven. Die goedkeuring is evenwel van geheel andere aard dan de goedkeuring van een jaarrekening door een bestuur. Uit een jaarrekening, voorzien van een goedkeurende accountantsverklaring, kan een algemeen bestuur een beleid van het dagelijks bestuur aflezen waarachter het zich niet wil scharen. Het bestuur besluit dan tot afkeuring, gevolgd zo mogelijk door herziening (afschrijving, reservering, wijziging in waarderingstelsel). Omgekeerd is het mogelijk dat een door de accountant afgekeurde jaarrekening (de gronden zijn door hem vermeld) toch door een bestuur, na weging van de aangevoerde gronden of op praktische overwegingen, wordt goedgekeurd, dat is: vastgesteld. Dit goedkeuren is van geheel andere aard, het is een besluit en alvorens deze bestuursdaad te stellen is het juist goed op de gevolgen te letten. Besturen is vooruitzien. Wanneer dus gesteld wordt dat niet duidelijk is wat de opdrachtgever met een afkeuring moet beginnen, is dit een stellingname die eerder naar bestuursonmacht bij de opdrachtgever verwijst dan dat het een grond vormt om de, langs een weg van waarnemen en denken verkregen, conclusie aan te tasten.

Geen ei, geen lege dop

Het ligt in de rede te verwachten dat een opdrachtgever die schrikt van een ongebruikelijk voorbehoud of die niet goed weet wat hij met een afkeuring aan moet, ook in een hulpeloze situatie wordt gebracht door een oordeelonthouding. Dan valt het te bevreemden dat hij wel zou weten wat aan te vangen met een goedkeurende verklaring met een drastisch beperkte strekking, een lege dop gelijk. Een goedkeuring waarvan de strekking meer dan normaal wordt beperkt draagt het karakter van een partiële oordeelonthouding nl. voor dat deel, die aspecten waarvoor de beperkte strekking geldt.

Met nadruk wijs ik op de meer dan normale beperking. Geen goedkeurende verklaring heeft immers een absolute strekking. Iedere accountant weet dat ieder controlemiddel zwakke punten heeft. Wie stelt dat de zo hoog gewaardeerde stukken van derden echt echt zijn? Wie strekt zijn controlerende hand in het commercieel vuur en durft te stellen dat de inhoudelijkheid van gefactureerde bedragen nimmer bij-effecten verbergt? Wie durft na een kasopname volmondig te verklaren dat alle munten en biljetten van onvervalst maaksel zijn? Wie is er zeker van nooit gefopt te zijn met een inventarisatie? Wie waagt het uit een cluster parafen de stelligheid te putten dat de interne controle daadwerkelijk heeft gefunctioneerd? Alle middelen hebben hun eigen zwakte en de verbandleggingen ontkomen er ook niet aan. Een gelukkige keuze van een pakket controletechnieken maakt het mogelijk dat een bepaalde waarschijnlijkheid wordt bereikt en op die basis wordt het dan mogelijk iets positiefs mede te delen omtrent de jaarrekening. Iedere goedkeurende verklaring bevat van nature beperkende elementen. Het zou evenwel te ver voeren als de accountant met Socrates zou verzuchten: „het enige dat ik zeker weet is dat ik niets zeker weet”. De normale beperkingen en onzekerheden zijn als verantwoorde toleranties te beschouwen. Iedere

goedkeurende verklaring bevat desalniettemin een aanvaardbaar geacht stuk(je) oordeelonthouding. Omgekeerd heeft een oordeelonthouding die professioneel wordt verstrekt iets van een goedkeuring en wel van een goedkeuring met een meer dan normaal beperkte strekking. De accountant heeft immers de plicht te onderzoeken als werkte hij naar de afgifte van een goedkeurende verklaring toe. Objectieve verhinderingen noopten hem tot het aanvaarden dan wel aanbrengen van beperkingen (art. 13 lid 4). De aangelegenheden waaromtrent onzekerheid bestaat moet hij verantwoorden (art. 14 lid 3). De betekenis die deze nolens-volens-beperkingen hebben voor het belang dat de gebruiker bij de verantwoording heeft, moge door de laatste juist getaxeerd worden. Al is het dan geen ei, er zit wat in de dop; maar wat? Wie aan de registeraccountant zou vragen hoe dan toch het verband ligt tussen het vele moeizaam verrichte controlewerk annex de daarop aansluitende declaratie en de oordeelonthouding zal de registeraccountant wel tot de uitspraak brengen dat voor zo ver (!) hij heeft kunnen nagaan de verantwoording niet onjuist is bevonden. Met bewoordingen als „voor zo ver etc.” verantwoordt hij niet alleen zijn actie en declaratie doch spreekt in wezen daarmee een oordeel van beperkte goedkeuring uit. Een oordeelonthouding die schuil gaat achter het masker van de goedkeurende verklaring met een beperkte strekking zal niet licht gesteld zijn in de bewoordingen die art. 14 lid 3 GBR voorschrijft: „In de verklaring van oordeelonthouding moeten de woorden „geen oordeel omtrent de getrouwheid van . . . (aanduiding van de verantwoording) als geheel” worden gebruikt.” Dit neemt overigens niet weg dat de vraag blijft boeien of de oordeelonthouding zijnde een goedkeuring met een meer dan normaal beperkte strekking het dwangbuis van de thans voorgeschreven bewoordingen zal blijven verdragen. Professioneel wordt pas een oordeelonthouding verstrekt als er controlewerk van betekenis is verricht. De neiging om hetgeen aan positieve waarden werd aangetroffen ook positief te formuleren uiteraard onder vermelding van alle beperkingen kan wel eens sterk blijken. In de trits van art. 12 lid 2 GBR is niet met zoveel woorden een plaats ingeruimd voor een goedkeurende verklaring met een beperkte strekking en derhalve ook niet voor een beperking die het achterwege laten van een bedrijfseconomische en een administratief-organisatorische beoordeling omsluit. Zo stuit ik op het tweede punt uit de inleiding, de lege dop die mij verwonderde.

De lege dop

„De strekking van de akkoordbevinding”, zo staat er te lezen, „is daarom een beperkte met name waar het om bedrijfseconomische en administratief-organisatorische beoordeling gaat”. Toen ik deze passage aantrof rees voor mijn geestesoog een tafereeltje dat zich afspeelde in de behandelkamer van een arts die druk doende was met een keuring. „U bent goedgekeurd”, zo werd tegen de gekeurde gezegd en het moet een ongekende belevenis zijn geweest zijn vreugde daarover te zien verbleken toen er met overtuiging aan werd toegevoegd: „Uw goedkeuring is alleen een beperkte met name waar het om de geestelijke en lichamelijke beoordeling gaat”. Wanneer men zich

tot een deskundige wendt om een oordeel, een verklaring, dan leeft toch wel de verwachting dat die deskundige vanuit zijn specifieke deskundigheid oordeelt.

Een accountant moge gelet op de aard van zijn opleiding toch wel geacht worden te oordelen vanuit zijn kennis omtrent de bedrijfseconomie en de administratieve organisatie. Is een verklaring die deze voor de accountancy grondslagleggende kennisgebieden uitsluit nog wel als een accountantsverklaring aan te merken? In vorm verschilt de lege dop niet van het gevulde ei, en toch wat een verschil! Welke betekenis heeft zulk een beperking wel niet? Dit kan net zo goed inhouden dat van een bedrijfseconomisch verantwoorde kostenverdeling geen sprake is als dat de waardering van de balansposten bij geen enkel stelsel past. Het kan betekenen dat de verantwoording van baten beperkt is tot ontvangsten en dat tegelijkertijd als kosten een verzameling van vermijdbare en onvermijdbare uitgaven is verantwoord. De afschrijvingen zijn mogelijk op de „solide” basis van de willekeur gegrondvest en het saldo van de resultatenrekening is wellicht a priori op de meest gewenste hoogte gesteld. Is het bovendien zo dat beherende, registrerende en bewarende functies in de administratieve organisatie ongescheiden zijn, dat taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden verdeeld zijn overeenkomstig de deugdelijke beginselen van het meest gerenommeerde breikransje? Waarom zouden dan ook niet de gelden van instellingen om ruimtebesparende redenen in de portefeuille van een bereidwillige employé bij de privé-middelen hun verblijfplaats hebben? Voor de financiering kan de studentenhuishouding model hebben gestaan. Al dit soort verschijnselen kunnen bedekt worden door de goedkeurende verklaring die haar strekking zo drastisch beperkt dat deze de aspecten van de kennisgebieden als bedrijfseconomie en administratieve organisatie buiten beoordeling laat.

Ei formeel, dop of kleurei?

En toch . . . toch zijn er, bijv. bij de overheid, situaties denkbaar waarbij het zeer verleidelijk wordt de zojuist gewraakte beperkingen in het oordeel op te nemen. Vlak voor de afsluiting van het eerste punt gewaagde ik van de neiging om van hetgeen aangeoeds werd aangetroffen in positieve zin te getuigen. Een onderzoek naar de besteding van een subsidie dat in een som geld is vastgesteld, komt wel eens weinig verder dan de raadpleging van de voorhanden financiële bescheiden.

Als kwitanties, bank- en girobescheiden en de bijbehorende facturen er nu op wijzen dat de besteding conform de doelstelling is geschied en als overige ontvangsten structureel van geringe omvang zijn, is dan de verstrekking van een goedkeurende verklaring die bovenstaande, voor de accountant essentiële aspecten, buiten beschouwing laat niet toepasbaar? Ik zal hier niet diep op ingaan, doch wijs er wel op dat de ervaring leert dat zelfs in gevallen met eenvoudige structuur toch al vrij snel behoefte gaat ontstaan aan enige functieverdeling. Eveneens blijven vragen van doelmatige besteding zelden uit en zo treedt de economische overweging al binnen. Is het des accountants een verklaring te baseren op geconstateerde formele juistheden? In art. 12

lid 2 van de GBR staat dat de strekking van de verklaring ondubbelzinnig moet zijn, nergens staat dat de objecten waar die verklaringen betrekking op hebben, dat zijn jaarrekeningen, éénduidig in hun betekenis zouden moeten zijn. Een weids panorama van onderling verschillende jaarrekeningen is denkbaar van één onderneming over eenzelfde boekjaar die toch alle voor een goedkeurende accountantsverklaring in aanmerking komen. Zijn omstreeks Pasen niet alle eieren gekleurd? Moet aan dat panorama van op uiteenlopende waarderingsstelsels berustende jaarrekeningen nog één worden toegevoegd die als uitgangspunt de formaliteiten heeft? In een eerdere publicatie (M.A.B. jg 43 nr. 1) heb ik in dit verband het begrip goed (formeel) overheidsgebruik wel eens naast het begrip goed (materieel) koopmansgebruik geplaatst, zij het om het eerste langs de weg van geleidelijkheid en overtuiging te doen evolueren in het tweede. Het International Accounting Standards Committee laat in zijn eerste Exposure Draft weinig twijfel en weinig ruimte voor geduld. Uit iedere jaarrekening zal bestendigheid moeten spreken, zullen baten en lasten het resultaat bepalen, zal het materiële moeten domineren boven het formele. Met (goed) overheidsgebruik geconfronteerde Nederlandse accountants zullen er moeilijk onderuit kunnen om datgene na te volgen waartoe met collega's uit Australië, Canada, Duitsland, Frankrijk, Japan, Mexico, het Verenigd Koninkrijk en Ierland alsmede uit de Verenigde Staten wordt besloten. Het ligt in de bedoeling aldus het eerste commentaar van de I.A.S.C. d.d. 6 maart 1974 dat te publiceren jaarrekeningen in overeenstemming met deze standaard worden opgemaakt, dat accountants zich daarvan overtuigen en dat afwijkingen met de standaard worden gerapporteerd; zelfs dat actie moet worden ondernomen tegen accountants wier verklaringen daaraan niet voldoen. Voorstanders van een geleidelijke ontwikkeling komen in de stroomversnelling van internationale wateren. Tegen de achtergrond van deze ontwikkeling zie ik voor een goedkeurende verklaring op grond van formele bevindingen van juistheid, die materieel onvoldoende worden gedragen, evenmin als voor een goedkeurende verklaring met een (drastisch) beperkte strekking - misschien door sommigen als een trouwaille begroet - niet veel toekomst beschoren. Ei, ei, wil men in de dop.

Samenvatting

Samenvattend ben ik van mening dat het in het algemeen en voor de register-accountant in het bijzonder onjuist is een op onderzoek gebaseerde conclusie om te buigen ten gerieve van een gebruiker. Zulks is onjuist tegen de achtergrond van een klassiek denkpatroon en roept ook langs de weg van de analogie duidelijk twijfels op. Het onderkennen van het homoniem karakter van het woord goedkeuren kan de spanning tussen verstrekker en gebruiker van een verklaring verminderen. Voorts is betoogd dat iedere goedkeurende accountantsverklaring een element van oordeelonthouding omsluit en omgekeerd dat iedere professioneel verstrekte oordeelonthouding van een partiële goedkeuring getuigt. Het verschil tussen beide is eerder gradueel dan principieel. Voor een goedkeuring met een beperkte strekking is niet met zoveel woorden in de GBR een plaats ingeruimd. Overschrijdt de beperkte strekking

een bepaalde grens dan is een oordeelonthouding licht op zijn plaats. Er zal een neiging zijn om van het goede, dat bij onderzoek bevonden is, te reppen. Een formeel denkende omgeving (overheid) kan er toe verleiden een goedkeuring met een drastisch beperkte strekking, die de bedrijfseconomische en administratief-organisatorische aspecten buiten beoordeling laat, te verstrekken. Dit vindt geen steun in de internationale ontwikkeling die immers de materiële betekenis - Substance Over Form - belangrijker acht dan de formele juistheid. Laatstgenoemde tegenstelling verdwijnt pas dan wanneer het materieel inzicht, het inhoudelijke op een passende wijze formeel tot uitdrukking komt.